

UNIVERZITET U SARAJEVU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

MEĐUVRŠNJAČKO NASILJE U OSNOVNIM ŠKOLAMA

Magistarski rad

Studentica: Ajla Hasković

Mentorica: prof. dr. Snježana Šušnjara

Sarajevo, 2019. godine

Sadržaj

I UVOD	1
Definiranje ključnih pojmova	3
II TEORIJSKI DIO RADA	4
Nasilje i njegova pojavnost	4
Društveno neprihvatljivo ponašanje djece — tradicionalni i suvremeni pogledi	6
Oblici nasilja među djecom	10
Fizičko nasilje	10
Verbalno ili emocionalno (psihičko) nasilje	11
Ekonomska manipulacija	13
Socijalno zlostavljanje	13
Uzroci nasilja	8
Obilježja djece koja čine nasilje	14
Osobine djece koja su žrtve nasilja	17
Vršnjačko nasilje i iskustvo nasilja u obitelji	19
III Metodologija istraživanja	20
Predmet istraživanja	20
Cilj istraživanja	20
Zadaci istraživanja	21
Hipoteze	21
Metoda istraživanja	21
Tehnika istraživanja	22
Uzorak	22
IV Analiza i interpretacija rezultata istraživanja	23
Zastupljenost različitih oblika međuvršnjačkog nasilja u osnovnim školama	23
Fizičko nasilje	23
Verbalno nasilje	26
Socijalno nasilje	28
Ekonomska manipulacija	31
Zastupljenost nasilja po spolu	34
Mjesto gdje se nasilje dešava	35

Prijavljivanje međuvršnjačkog nasilja nastavnicima i drugom osoblju škole	37
V ZAKLJUČAK	39
VI LITERATURA.....	41
VII Prilozi.....	43

I UVOD

Nasilje se kao društvena pojava tumači na vrlo različite načine, pa tako postoje, njegova različita teorijska shvaćanja i sukladne definicije. Postojalo je oduvijek i uvijek je, kao i danas, bilo jako rašireno u društvu. Ono je karakteristika mnogih inteligentnih vrsta i prisutno je svugdje gdje se ova bića trude dominirati nad drugima. Otac psihoanalize, S. Freud smatra da agresivnost ima biološku osnovu, a svoju je teoriju agresivnosti razvio na tezi o destruktivnom nagonu koji posjeduju sva živa bića. Agresivnost je rasterećenje kojemu je cilj smanjiti napetost organizma. (Balić, Divanović, Ricijaš, 2001). O nasilju u školama mnogo se govori u posljednje vrijeme. Društvo u kojem živimo pokazuje nasilje u porastu. Nasilje u školama nije nova pojava, samo se posljednjih godina sve više pažnje pridaje tom fenomenu. Povećana tolerancija i smanjena osjetljivost na nasilje dodatno doprinose stvaranju dječijeg okruženja ispunjenog nasiljem.

Brzi tempo i način života kojim živimo ostavlja sve manje vremena za jačanje obiteljskih odnosa i utjecaja, što djeluje negativno na odgojnu funkciju obitelji. To za rezultat ima slabljenje socijalno – psihološkog funkcioniranja učenika u školskoj i društvenoj sredini, tako da teret odgoja sve više pada na pleća odgojnih institucija, u prvom redu škole. Škola ima zadatak da na vrijeme prepozna rizične faktore i preventivno djeluje kako bi se smanjili izgledi za razvoj nepoželjnih, antisocijalnih oblika ponašanja.

Škola je oduvijek bila mjesto susreta učenika različitog temperamenta, psihofizičkih sposobnosti, karakternih crta, učenika koji potiču iz različitih obitelji, različitog socio-ekonomskog statusa, učenika različitih shvatanja i uvjerenja. Sve ove razlike su i mogući razlozi zbog kojih dolazi do netrpeljivosti među učenicima i emitovanja određenih oblika nasilnog ponašanja. Takvi oblici ponašanja su teški i negativno djeluju na djecu koja trpe nasilje, ali i na njihovu okolinu. S druge strane, po međunarodnom zakonu, Konvenciji o pravima djeteta, svako dijete ima pravo na zaštitu od bilo kog oblika nasilja, zloupotrebe i zanemarivanja, pa škola kao odgojno – obrazovna institucija mora štiti prava djece i stvarati pozitivno okruženje u kome će se djeca osjećati sigurno, zaštićeno i prihvaćeno (Cicvarić, R. Tunić – Cicvarić, J. 2009). Škola mora pomoći učenicima u razvijanju pozitivnih osobina, te tako preventivno djelovati na pojavu vršnjačkog nasilja.

Među vršnjacima je oduvijek dolazilo do sukoba zbog isticanja egoističnih potreba i nedovoljnog poštivanja prava drugih, komunikacijskih nesporazuma, pokušaja kontrole i nadmetanja, sučeljavanja različitih stajališta o muzici, sportu, modi, različitih vrijednosti i sl. No, ako se vršnjački sukobi razriješe konstruktivno oni mogu biti važan izvor učenja, ali u suprotnom mogu prerasti u nasilje (Bilić, 2012).

Cilj ovog rada je analizirati i ispitati pojavu međuvršnjačkog nasilja u osnovnim školama i njegove pojavne oblike. Istraživanjem smo obuhvatili i međuvršnjačko nasilje kada je u pitanju spol učenika, odnosno ko više trpi nasilje, gdje se to nasilje najčešće događa i koliko su učenici spremni da prijave nasilje nastavnicima i drugom osoblju škole. Svjedoci smo da je međuvršnjačko nasilje zastupljeno u osnovnim školama u različitim oblicima i upravo je to razlog zašto sam odabrala ovu temu za istraživanje.

Definiranje ključnih pojmova

Nasilje je upotreba fizičke sile da bi se iznudilo određeno ponašanje ljudi. Može se vršiti i drugim sredstvima, a ne samo fizičkom silom. Ovo obuhvata i eskalirajuće oblike ponašanja pod kojim se podrazumijeva: fizičko zlostavljanje, ekonomska manipulacija, socijalno zlostavljanje i seksualno zlostavljanje (Tomić i sur. 2005).

Pod **međuvršnjačkim nasiljem** podrazumijevamo događanja u širem okviru škole u kojim pojedini učenici ili, još češće, grupa učenika, izvodi trajno nasilje nad svojim vršnjakom ili mlađim djetetom kojim se tom djetetu-žrtvi nasilja nanose **povrede ili pričinjava bol i neprijatnost** (Tomić i sur. 2005).

Izravno nasilništvo uključuje; ruganje, ponižavanje, vrijeđanje, kritiziranje, naređivanje i zahtijevanje podređenosti, naguravanje, udaranje, čupanje. Neizravno je teže uočljivo (i njemu su sklonije djevojčice) kao npr. namjerno isključivanje djeteta iz grupnih igara, ogovaranje djeteta itd. Najčešće se događa u školskim WC-ima, na hodnicima i u ostalim prostorijama izvan kontrole nastavnika i drugih odraslih osoba. Može se događati i u razredu, pred drugom djecom koja najčešće ne priskoče u pomoć žrtvi zbog nezainteresiranosti, straha ili nedostatka suosjećanja (Kandare Šoljaga, 2008).

Vršnjačko zlostavljanje je zbir namjernih negativnih postupaka koji su dugotrajni, usmjereni na istog učenika od strane jednog učenika ili grupe (najčešće 2 - 3 učenika zlostavljaju jednog). Negativni postupci uključuju tjelesno i/ili psihičko nasilje, te izolaciju. Odnos zlostavljača i žrtve je uvijek praćen nerazmjerom snaga na kontinuumu moć – bespomoćnost (Pregrad, 2005).

Konflikti kod djece su stanja psihičke napetosti koja nastaju sukobljavanjem emotivno htijenja s ograničenjima koja im se suprotstavljaju. Takva stanja najčešće se manifestiraju u doba djetinjstva. Stanja psihičke napetosti kod djece mogu se pojaviti u raznim oblicima (Botonjić, 2018).

II TEORIJSKI DIO RADA

Nasilje i njegova pojavnost

Kako bismo definirali međuvršnjačko nasilje, neophodno je da sagledamo neke segmente koji su bitni za razumijevanje samog pojma nasilja. Također, uz pojam nasilje veže se dosta sinonima što dodatno otežava njegovo precizno definiranje. Prilikom definiranja nasilja mogu se pojaviti izvjesne poteškoće. Izuzetno je teško dati preciznu definiciju nasilja, pa tako različiti autori različito tumače ovaj pojam.

Jedna od definicija koju ćemo razmotriti jeste definiranje nasilja kao namjerno i neopravdano nanošenje štete drugome (Popadić, 2009). U ovoj definiciji nasilja postoje tri bitna elementa koja ga određuju, a to su: namjera, neopravdanost i nanošenje štete. Da bismo bolje razumjeli ovu definiciju, potrebno je reći nešto više o navedenim elementima.

Namjera- Za nasilje možemo reći da je to oblik ljudskog ponašanja koje je uvijek namjerno ponašanje u smislu da se odnosi na ljudske postupke, a ne na pokrete. Navest ćemo primjer učenika koji se sapleo i pri tome udario drugog učenika. Ovakvo ponašanje ne možemo okarakterisati kao nasilje, jer je iz njega izuzeta namjera da se drugi učenik povrijedi. Također, bitno je istaći kako se svaki postupak, odnosno radnja definiše svojim namjeranim ishodom, ali ta radnja ima i svoje posljedice bile one posredne ili neposredne, kratkotrajne ili dugotrajne, predvidljive ili nepredvidljive koje mogu, ali uopće ne moraju biti namjeravane (Popadić, 2009). Možemo zaključiti kako je namjera da se nanese šteta drugome bitna odrednica nasilja, ali je potrebno razlikovati nasilno ponašanje od običnih dječijih nestašluka, nadmetanja, ili slučajnog povrjeđivanja.

Neopravdanost - Neopravdanost nanošenja štete predstavlja značajan element, pa se tako vrlo često izraz nasilje koristi samo za neopravdano nanijetu štetu, bez obzira na namjeru koja je postojala. Neopravdanost se sastoji u nelegitimnosti, nezaslužnosti, prekomjernosti, ili neprimjerenosti takvog postupka. Navest ćemo primjer roditelja koji tuku svoju djecu, oni se smatraju nasilnicima ne samo zato što znaju da su posljedice njihovog ponašanja to da dijete trpi bol, već zato što je takvo ponašanje nedopustivo (Popadić, 2009).

Nanošenje štete- Šteta podrazumijeva sve ono što škodi onome kome je nanijeta i što bi on želio da izbjegne. Međutim, nanijeta šteta nekada nije pokazatelj nasilja. Recimo zubar ili hirurg koji nanosi pacijentu štetu u vidu bola, ili fizičke ozljede, ali pacijent na to svojevrijedno

pristaje, jer je ipak korist kojoj se i jedan i drugi nadaju daleko veća od pretrpljene štete. Kada se govori o šteti od nasilja obično se pomišlja na fizičku povredu, međutim psihičke povrede mogu biti dosta teže. Nekada fizička šteta služi upravo da izazove psihičku, šamar treba da ponizi (Popadić, 2009). Prouzrokovana šteta nije najbolji pokazatelj da je neko ponašanje nasilje, ali je svakako bitna, jer bez određene vrste štete i nema nasilja.

Sve nam ovo potvrđuje koliko se poteškoća javlja prilikom definiranja samog pojma nasilja. Potrebno je razumjeti zbog čega neki postupak možemo okarakterisati kao nasilje, a neki drugi nenasilnim postupkom. Zbog svega ovoga je bilo važno napraviti uvid u ove odrednice nasilja.

Zečević pravi razliku između nasilnog ponašanja i zlostavljanja, a ta razlika se ogleda u ponavljanju nasilne radnje više puta nad istom, ili istim osobama. Nasilno ponašanje predstavlja agresivni akt usmjeren na određenu osobu/osobe ili stvari, kojeg ne karakteriše ponavljanje, dok je zlostavljanje agresivni akt usmjeren na osobu ili stvar, koji se više puta ponavlja (Zečević, 2010). Iz ove definicije možemo zaključiti da je učestalost, ili ponavljanje radnje još jedna od odrednica nasilja. Dešava se da među učenicima dođe do svađe ili rasprave, određenih razmirica, ali u svjetlu ove definicije takvo ponašanje ne možemo okarakterisati kao nasilje.

Društveno neprihvatljivo ponašanje djece – tradicionalni i suvremeni pogledi

Postoje li „dobra” i „zločesta” djeca? što je uzrok nekom specifičnom prosocijalnom ili društveno neprihvatljivom ponašanju? Šta je to uopće „dobro”, prosocijalno, društveno prihvatljivo ponašanje? To su neka od brojnih pitanja na koja se pokušava odgovoriti s različitih stajališta — filozofskog, pedagogijskog, psihologijskog, religijskog i dr. Iako postoje različita gledišta, prosocijalnim ponašanjem smatraju se postupci koje društvo smatra poželjnima i koje dijete mora usvojiti tijekom odgojno-obrazovnog procesa. Primjerice, u nizu istraživanja dijeljenje s drugima, pomaganje i međusobna suradnja smatraju se važnim oblicima prosocijalnog ponašanja. Društveno prihvatljivo ponašanje djelomično je određeno individualnim osobinama, povijesnom, kulturnom danošću te stupnjem gospodarskog razvoja. Prosocijalno ponašanje smatra se važnim aspektom razvoja te se izučava ne samo u čovjeka već i u kod brojnih životinjskih vrsta. Prosocijalnom je ponašanju suprotno društveno neprihvatljivo ponašanje, koje ponajprije shvaćamo kao antisocijalnu pojavu — kao namjerno nanošenje povreda ljudima ili vlasništvu. Društveno neprihvatljivo ponašanje, međutim, nije uvijek usmjereno na namjerno nanošenje ozljeda ili štete. Stoga je važno istaknuti intencionalnost ponašanja (Zloković, 2004).

U psihologiji nalazimo distinkciju između instrumentalnoga antisocijalnog ponašanja kojim se može nanijeti šteta ili povreda osobi, pri čemu čin nije bio namjeran, i hostilnoga neprijateljskog ponašanja kojemu je cilj namjerno izazivanje boli ili ozljede. Razlikovanje tipova agresivnog ponašanja važno je zato što se događa u različitim proporcijama u djece različite dobi i spola. Pretpostavlja se da je instrumentalno i fizički agresivno ponašanje češće u mlađe djece, a verbalno i neprijateljsko smatra se karakterističnim za školsku dob. Provedene su brojne studije (Svare, 1983; Eagly i Steffen, 1986; Bates, 1987. i dr., u: Vasta, 1998) društveno neprihvatljivog, nasilničkog i agresivnog ponašanja, te je o uzrocima tih pojava nužno vrlo oprezno raspravljati.

Spolne razlike kao činitelj ponašanja djece pokazuju se bitnima. Dječaci, između ostaloga, pokazuju više antisocijalnog ponašanja u predškolskoj dobi, što se donekle nastavlja i poslije (Crowell, 1987; Eagly i Steffen, 1986, u: Vasta, 1998). Djevojčice pokazuju manje fizičkog antisocijalnog ponašanja i njihova je agresija uglavnom socijalne prirode i namijenjena istom spolu. Razlike među spolovima mogu se interpretirati na više načina, pa tako i sa stajališta

ohrabrenja, odnosno penaliziranja određenog ponašanja, modeliranja ponašanja ili bioloških odrednica, kao i kulturnih običaja (Zloković, 2004).

Poznato je da i hormonske razlike među spolovima djelomično determiniraju razlike u ponašanju (Svare, 1983, u: Vasta, 1998). Kad se raspravlja o agresiji, valja razmotriti i ulogu temperamenta kao dimenzije ličnosti koja je relativno stabilna, što je karakteristično i za agresivno ponašanje. Longitudinalna studija koju su sa šestomjesečnim bebama proveli A. Thomas i S. Chess (1986) upućuje na temperament kao na jedan od prediktora agresivnosti. I studije identičnih blizanaca pokazuju veću podudarnost glede agresivnog ponašanja nego što je ustanovljeno za fraternalne blizance. Iako se ne može utvrditi da i okolinski faktori nisu mogli djelovati na razvoj ličnosti, velik udio agresivnog ponašanja pripisuje se genetici. Agresivno ponašanje, koje se općenito smatra društveno neprihvatljivim, može biti socijalno kao i situacijski određeno (Vasta, 1998).

Teoretičari socijalno opservacijskog učenja promatraju agresiju kao ponašanje regulirano procesima učenja (Bandura, 1989, u: Vasta, 1998). Roditelji su često modeli agresivnog ponašanja s obzirom na to da djeca procesom identifikacije i imitacije usvajaju isto ponašanje. G. R. Paterson (1989) uočava kako u obitelji agresivne djece prevladavaju tzv. prisilni obiteljski procesi. U takvoj obitelji agresija služi kao sredstvo izbjegavanja averzivnih situacija. Djeca koja pribjegavaju tom stilu ponašanja, umjesto prosocijalnom ponašanju s pozitivnijim interpersonalnim vještinama, sklonija su razvoju antisocijalnoga i delinkventnog ponašanja. Koliko će biti uspješan proces modeliranja, ovisi i o osobinama modela, kao i onoga koji model opaža i uči kao što su karakteristike ličnosti, inteligencija, pamćenje, osjetne značajke, izražajnost i uočljivost ponašanja modela.

„Brojni autori istraživali su i utjecaj sredstava masovnih komunikacija na agresivno ponašanje. A. Bandura (1986) smatra kako djeca mogu naučiti neka nasilnička ponašanja, te ih film nasilnog sadržaja može stimulirati da ga prihvate kao osobni model. Međutim, mogućnost prihvatanja agresivnog ponašanja i njegove kontrole odredit će socijalna kognicija, način na koji dijete razumije vanjski svijet i koliko je u stanju razumjeti socijalne „ključeve” prema kojima se društvo ponaša. Smatra se kako je neki agresivni postupak često rezultat nerazumijevanja socijalne poruke, a ne intencionalni čin. Osim agresije, pod terminom asocijalnog ponašanja razumijevaju se i različita druga rizična ponašanja djece i mladih ljudi koji ne pokazuju zrelost potrebnu za preuzimanje odgovornosti odraslih (Dryfoos, 1991). Eggert i suradnici (1990) visokorizičnom djecom društveno neprihvatljivog

ponašanja smatraju onu koja imaju kronični neuspjeh u školi, vode neproduktivan život, štete vlastitome zdravlju, skloni su besposličarenju, izbjegavanju obaveza i ovisnosti o drugima“ (u Zloković, 2004).

Uzroci nasilja

Kada se govori o uzrocima nasilnog ponašanja nužno je sagledati vrlo široku sliku, jer je samo nasilno ponašanje veoma složen fenomen. U širu sliku spadaju faktori koji utječu na djetetovo odrastanje, odgoj i obrazovanje te ponašanje. To su svakako individualne karakteristike ličnosti, obitelj, škola, vršnjaci... „Uzroci nasilničkog ponašanja među učenicima rezultat su obilježja ličnosti svakog pojedinog učenika, kvalitete obiteljskih odnosa (stil odgoja, roditeljska – posebno majčinska ljubav i privrženost djetetu i sl.), kvalitete školskog okruženja, utjecaja medija, obilježja kulture i društvenog okruženja u kojemu dijete živi (Botonjić, 2018).

Upravo je zbog te složenosti za uspješno rješavanje nasilja među učenicima potrebna saradnja svih čimbenika u zajednici te sustavna podrška države. Individualne karakteristike ličnosti djeca koja su živahna, koja se teže nose s frustracijama, koja imaju problem s kontrolom bijesa, viškom energije, manjkom strpljenja, koja su impulzivna ali i traumatizirana, svakako su podložnija nasilničkom ponašanju. (Bilić, 2003).

Nedostatak pažnje i topline u obiteljskim odnosima, svjedočenje djeteta nasilnom ponašanju kod kuće, nedovoljan nadzor i briga roditelja o djetetu rizični su faktori razvoja nasilničkog ponašanja kod djece. Također, prakticiranjem fizičke kazne i verbalne agresije djetetu se šalje poruka da se ovim sredstvima dobiva ono što se želi dobiti. Vrlo je vjerojatno da će dijete, kada doživi nabrojana iskustva i samo prakticirati ta iskustva u svom ponašanju s vršnjacima (Bilić, 2003).

Ozračje u školi također može pospješiti pojavu nasilnog ponašanja. Nedostatak bliskosti, osjećaja prihvaćenosti svih učenika te međusobnog poštovanja između nastavnika i učenika i obrnuto može biti rizičan faktor nasilja u školi. Također, ignoriranje nasilja od strane odraslih u školi i loš nadzor na cjelokupnom području škole (hodnici, toaleti, igralište, sportska dvorana) može doprinijeti učestalosti nasilja u školi (Botonjić, 2018).

Društvo ima utjecaj na nasilno ponašanje mladih kroz kulturu ponašanja, utjecaja vršnjačkih skupina i medija. Među mladima, ono se odvija unutar vršnjačkih skupina, u vidu iskazivanja pripadnosti određenoj skupini (ponekad supkulturnoj), u vidu sudjelovanja na nekim sportskim (neredi na stadionima) i glazbenim (koncerti određenih glazbenih žanrova) manifestacijama (Lalić, 1999). Osim navedenog, nasilno ponašanje se može i naučiti, a ukoliko dijete živi u sredini u kojoj postoji nasilje koje se ne sankcionira, dijete može vrlo lako usvojiti takav, nasilni obrazac ponašanja.

Utjecaj medija na pojavu nasilnog ponašanja uvijek je bio pod povećalom znanstvene zajednice. Mnoga istraživanja (Kirsh, 2006; Trend, 2007; National Center for Children Exposed to Violence, 2003 i drugi) bavila su se odnosom medija i odgoja djece, vremenom koji djeca provedu gledajući TV, igrajući videoigrice i sl. Podaci tih istraživanja pokazuju kako su novi mediji, a prije svega TV, novi odgajatelji današnjih generacija djece.

Oblici nasilja među djecom

Polaskom u školu učenici razvijaju prva prava prijateljstva. U prijateljskim vezama koje podrazumijevaju dijadni odnos, prisutno je pomaganje, dijeljenje te drugi oblici prosocijalnog ponašanja. Vrijeme provedeno s prijateljem u zajedničkoj aktivnosti popraćeno je zadovoljstvom i užitkom što je temeljna karakteristika prijateljske veze. Da bi dvoje učenika razvilo prijateljsku vezu, moraju se svidjeti jedno drugome (Klarin, 2006).

Međutim, nisu svi odnosi između vršnjaka pozitivni i prožeti prijateljstvom. U školama je sve zastupljenije međuvrnjačko nasilje koje podrazumijeva različite oblike, odnosno vrste. Postoji mnogo klasifikacija oblika nasilja među djecom. Vrlo je važno poznavati oblike nasilja i karakteristike svakog oblika, kako bismo prepoznali o kojem se nasilju radi i kako bismo znali kako najadekvatnije pomoći djetetu.

Najčešća podjela vrsta i oblika nasilja je sljedeća:

- Fizičko nasilje,
- Verbalno ili emocionalno nasilje,
- Ekonomska manipulacija,
- Socijalno nasilje,
- Seksualno nasilje (Ćatić, 2003).

Drugi autori, pak smatraju da su najvažniji oblici fizičko i verbalno nasilje, dok su ostali oblici podvrste. Naše istraživanje je u ovoj klasifikaciji nasilja izostavilo seksualno nasilje, s obzirom da su uzorak našeg istraživanja učenici devetih razreda osnovnih škola.

Fizičko nasilje

Fizičko nasilje podrazumijeva različite oblike ponašanja: udaranje, guranje, gađanje, šamaranje, čupanje, zaključavanje, napad različitim predmetima, pljuvanje i slično bez obzira da li je kod napadnutog djeteta nastupila tjelesna povreda (Kandare Šoljaga, 2008).

Najčešće ozljede su: neobjašnjive modrice različite starosti (što se vidi po boji modrice), neobjašnjive opekline (u obliku cigarete), neobjašnjive posjekotine (na ustima, rukama, nogama ili trupu), neobjašnjivi prijelomi kostiju, izbijeni ili klimavi zub/i, ozljede koje su posljedica ljudskog ugriza, iščupana kosa, neobjašnjive duboke ogrebotine, prisustvo ozljeda nakon školskih praznika, vikenda ili izostanaka iz škole (Kandare Šoljaga, 2008).

Dijete koje je fizički zlostavljano često iskazuje različite oblike ponašanja koje su vidljive. Neki od oblika ponašanja mogu biti to da je dijete plašljivo je, boji se fizičkog kontakta, destruktivno je prema sebi ili prema drugima, povučeno je, izolirano ili agresivno, ima loše socijalne odnose, ima problema u učenju, slab uspjeh u školi, lošu koncentraciju, bježi od kuće, pokazuje delikventna ponašanja, ima čudna objašnjenja za ozljede, žali se na bolove ili se čudno kreće, nosi odjeću koja sakriva određene dijelove tijela (puno odjeće, dugi rukavi ljeti i sl.) i boji se odlaska kući (Kandare Šoljaga, 2008).

Fizičko ili tjelesno nasilje podrazumijeva nanošenje ozljeda djetetu fizičkim putem. Međutim sudionici u fizičkom nasilju nad djetetom nisu samo osobe koje fizički maltretiraju dijete na bilo koji način, već i osobe koje ozljeđivanje nisu spriječile (Zečević, 2010). Od vidljivih tjelesnih znakova kod osoba koje su žrtva fizičkog nasilja, nailazimo na modrice, prelome kostiju, opekotine, podljeve i ogrebotine, različita veća i manja oštećenja po tijelu.

Ova ponašanja su očiti indikatori da dijete ima neki problem, pa je veoma bitno brzo reagovati, razgovarati s djetetom i saznati šta se ustvari dešava.

Verbalno ili emocionalno (psihičko) nasilje

Emocionalno nasilje može se odrediti kao hronični stav ili postupanje drugog djeteta, odnosno drugih osoba koje ometa razvoj djetetove pozitivne slike o sebi (Tomić i sur. 2005). Verbalno zlostavljanje najčešće prati fizičko zlostavljanje, a podrazumijeva vrijeđanje, širenje glasina, stalno zadirkivanje, ismijavanje (Šostar, 2010).

Verbalno ili emocionalno zlostavljanje podrazumijeva:

- Omalovažavanje, ponižavanje, uvrede, ismijavanje, davanje pogrdnih imena,
- Verbalno zastrašivanje: prijetnje, ucjenivanje s namjerom da se izazove strah kod djeteta.

Ono je suptilnije od fizičkog ozljeđivanja, ali je ipak štetno za dijete. Ozlijede nisu vidljive ali posljedice mogu biti teže nego bilo koji drugi oblici zlostavljanja. Obzirom da grube riječi, omalovažavajući komentari, ponižavanje i kritiziranje mogu djeci davati negativne poruke o njima samima, tj. poruke koje mogu imati dramatičan utjecaj na njihovu buduću dobrobit, treba mu posvetiti posebnu pažnju. Veoma je teško pomoći verbalno zlostavljenom djetetu, jer je teško primjetiti da se radi o ovoj vrsti zlostavljanja i u tim slučajevima djeca se osjećaju sami (Tomić i sur. 2005).

Pod psihičkim nasiljem podrazumijevamo trajno neprijateljsko raspoloženje prema osobi. Pod psihičkim nasiljem podrazumijevamo trajno neprijateljsko raspoloženje prema djetetu, principijelno neprihvatanje, nijekanje i odbijanje djeteta kao osobe, iskaze, radnje i postupke pomoću kojih se dijete vrijeđa, omalovažava, ucjenjuje, ponižava, kažnjava, zastrašuje, terorizira, izolira i slično (Šostar, 2010). To je nasilje kada se upućuju prijeteći pogledi, grimase, kada se uhodi određena osoba, ili se od nje iznuđuje novac, te ju se ucjenjuje, kad se žrtvu poziva na telefon, a ne odgovara na njeno javljanje. Ovaj vid nasilja ostavlja najviše tragova na žrtvi nasilja. Očituje se na sljedeće načine:

Ciljevi psihološkog nasilja:

- Razvijanje zabrinutosti kod žrtve
- Stvaranje ovisnosti od zlostavljača
- Oslabljanje tjelesnih i psihičkih sposobnosti za otpor
- Izazivanje samooptuživanja (Zečević, 2010).

Najteži vid emocionalnog zlostavljanja je kada žrtva preuzima ulogu svog zlostavljača i počinje sama sebe zlostavljati, degradirajući i ponižavajući sama sebe.

Karakteristike psihički zlostavljanog djeteta:

- Apatija
- Agresivnost
- Usamljenost
- Ne reaguju na vanjske podražaje
- Problemi s učenjem
- Depresija
- Strah i tjeskoba (Stigleitner Gotovac, 2012).

Verbalno ili emocionalno zlostavljanje uključuje ogovaranje, nazivanje pogrđnim imenima, ismijavanje, zastrašivanje, izrugivanje, namjerno zanemarivanje i isključivanje iz skupine kojoj pripada, širenje glasina s ciljem izolacije, uništavanje ili oštećivanje djetetovih stvari, ponižavanje, naređivanje ili zahtijevanje poslušnosti, kao i sva druga ponašanja kojima se drugom djetetu namjerno nanosi fizička i duševna bol ili sramota (Šostar, 2010).

Ekonomska manipulacija

Ekonomska manipulacija ili **ekonomsko nasilje** podrazumijeva krađu i iznuđivanje novca (Špstar, 2010).

Nisu rijetki primjeri ekonomske manipulacije u našem društvu. Vrlo se češće javlja kod starije djece, nego u osnovnoj školi, ali postoje, naravno, i takvi slučajevi u osnovnoj školi. Radi se o tome da najčešće starije dijete, krade novac od mlađeg djeteta ili njegove stvari. Ekonomska manipulacija nikad „ne dolazi sama“, uvijek je u kombinaciji sa verbalnim i fizičkim nasiljem. Učenik koji je žrtva ne smije nikome reći o tome što mu se dešava, jer su mu starija djeca zaprijetila (Tomić i sur. 2005).

Socijalno zlostavljanje

Socijalno nasilje se dešava kada se neko isključuje iz grupnih aktivnosti, ogovara, kada se pričaju laži o nekoj osobi, ili nagovaraju druge da se s tom osobom ne druže (Šostar, 2010).

U slučaju zlostavljanja nasilnik podstiče socijalnu izolaciju ili kontrolu nad društvenim životom djeteta. On sprečava dijete ili postavlja ograničenja u komunikaciji s prijateljima ili nekim drugim osobama s kojima je dijete u kontaktu. Nasilnik samovoljno donosi odluke o dječijem kretanju u školi, u igri, druženju, slobodnim aktivnostima i sl. Djeca zlostavljana na ovaj način stalno su frustrirana zbog nemogućnosti druženja sa vršnjacima i drugim osobama. Nasilnik može i otvoreno zabranjivati odnose sa prijateljima, drugovima iz odijeljenja i škole što može rezultirati ismijavanjem djeteta od strane drugova ili zastrašivanjem, kod djeteta. Socijalno zlostavljanje ogleda se i u uskraćivanju korištenja sredstava komunikacije, prijevoza, da bi osoba imala pristup s drugim ljudima (Tomić i sur. 2005).

Obilježja djece koja čine nasilje

Nasilnici imaju potrebu osjetiti kontrolu i moć nad drugima te im ponekad nedostaje suosjećanja za žrtve. Prkosni su, sukobljavaju se s odraslim osobama, antisocijalni su i skloni kršenju školskih pravila. Često su skloni ljutnji i „lako eksplodiraju“. Teško se nose s frustrirajućim situacijama. Vrlo često su i sami nasilnici bili žrtve fizičkog zlostavljanja i nasilništva u školi (ili u obitelji). Mogu biti ljuti i uznemireni zbog situacije u školi ili kod kuće. Uglavnom biraju žrtve koje su sitnije, mlađe, slabije, povučenije i pasivnije od njih. Neki nasilnici uopće ne razumiju kako se žrtve osjećaju i koliko im zastrašivanje šteti. Lako se uvrijede i često doživljavaju agresiju prema sebi čak i kad nije prisutna. Napadač ne mora nužno biti uključen u čin nasilja, može biti organizator grupe, tj. poticati i nagovarati druge da se nasilno ponašaju. Obično ne vole školu i nisu se na nju adaptirali, imaju lošu samokontrolu, neosjetljivi su na osjećaje drugih ljudi (Buljan, 2005).

Logično je da nasilje među djecom u školi ima mnogo negativnih posljedica na živote djece koja su žrtve takva ponašanja, ali jednako je važno razmotriti kako nasilništvo utječe na fizičku, psihološku i socijalnu dobrobit djece nasilnika. Seals i Young nalaze da nasilna djeca i djeca žrtve nasilja manifestiraju više depresivnih simptoma od djece koja to nisu. Nasilnici značajno češće pate od depresivnih simptoma, suicidalnih ideja, imaju dijagnosticirane psihijatrijske poremećaje u odnosu na djecu koja nisu uključena u nasilje. Kad je njihov status u vršnjačkoj grupi u pitanju, agresivnu djecu vršnjaci izbjegavaju te je u sociometrijskim istraživanjima nađeno da su neomiljena i odbačena djeca često natprosječno agresivna i imaju deficit kognitivnih i socijalnih vještina u ophođenju s drugima. Odbačena djeca često postupaju antisocijalno, neprikladno situaciji te remete grupne aktivnosti (Buljan, 2005).

Postavlja se pitanje zašto to djeca rade? Ne postoji jedinstven odgovor na ovo pitanje. Međutim, postoje osobine obitelji i djeteta koje utječu na razvoj nasilnog ponašanja, kao i osobine škola koje mogu poticati ili sprečavati pojavu nasilja.

Tabela 1: Zašto dijete postaje nasilnik? (Kandare Šoljaga, 2008)

INDIVIDUALNE OSOBINE	OBITELJSKI FAKTORI	ŠKOLSKI FAKTORI
Iako ne uvijek, obično je riječ o impulzivnoj, živahnoj djeci koja imaju višak energije i nemaju strpljenja.	Nedostatak pažnje i topline.	Nedostatak nadzora i nadgledanja.
Obično je riječ o djeci i mladima koja često pronalaze brza „rješenja“ frustrirajućih situacija.	Slab nadzor nad djetetom i zanemarivanje djetetovih potreba.	Nedostatak bliskosti, osjećaja prihvaćenosti svih učenika te međusobnog poštovanja između nastavnika i učenika i obrnuto.
Traumatizirana djeca i mladi su podložniji nasilničkom ponašanju.	Svjedočenje nasilnom ponašanju kod kuće koje djetetu šalje pogrešnu poruku da je u redu ljutnjom, nasiljem i zastrašivanjem dobiti ono što želimo.	Neadekvatno ponašanje nastavnika (ismijavanje, prijetnje, fizičko nasilje).
Djeca i mladi koju okolina doživljava „zločestom“, kojima se pripisuje zločesto ponašanje, pa se i počinju ponašati u skladu s tim.	Popustljivi roditelji kad je dijete tvrdoglavo i bez pravog razloga zahtijeva nešto čime mu se šalje poruka da takvo ponašanje uspijeva kada se želi nešto postići.	Nereagiranje nastavnika i stručnih suradnika na agresivna ponašanja učenika i loš nadzor u određenim dijelovima škole (igralište, hodnici...).
	Za djecu koja odrastaju u obiteljima u kojima postoji nasilje za 3-4 puta je veća vjerojatnost da će postati nasilnici.	Stav nastavnika prema nasilništvu.
		Nedostatak programa intervencije i prevencije.

Iz tabele je vidljivo da faktori koji utiču na poticanje nasilništva kod djece su individualne osobine, obiteljski faktori i školski faktori. Individualne osobine podrazumijevaju specifične i svakoj indiviui svojstvene osobine kao što su imluzivnost, živahnost, hiperaktivnost, nestrpljivost. Kao individualne osobine se navode i brza „rješenja“ frustracija, odnosno korištenje „kraćeg“ puta za rješavanje nekog problema – nasilje. Često su traumatizirana djeca i mladi podložniji nasilničkom ponašanju, u odnosu na djecu koja nisu preživjela neku traumu. Pojedinoj djeci se, koja su hiperaktivna, pripisuje osobina da su zločesti, pa se djeca u skladu sa tim tako počinju ponašati. Obiteljski faktori imaju veliku ulogu, jer djeca do treće godine razvijaju atačment sa svojim skrbnikom koji je veoma važan za razvoj samopouzdanja, osjećaja pripadanja i sigurnosti. Ukoliko je dijete zanemareno, ne poklanja mu se dovoljno pažnje i ljubavi, dijete je sklono da postane nasilnik, upravo radi potrebe za pažnjom i ljubavlju. Također, ukoliko djeca svakodnevno svjedoče nasilju unutar svoje obitelji mogu naučiti nasilnička ponašanja kao jedina ispravna i tačna. Istraživanja su pokazala da je vjerovatnoća čak 3-4 puta veća da će djeca postati nasilnici ukoliko odrastaju u obiteljima u kojima ima nasilja. Možemo zaključiti da odnos roditelja ima veliku ulogu i uticaj na razvoj

djece. Popustljivi roditelji mogu svojim ponašanjem poticati dijete na nasilnička ponašanja. Ukoliko je dijete tvrdoglavo, silom želi dobiti nešto, roditelj treba promisliti kako će reagovati na takvo ponašanje. Vrlo je važno da ne bude popustljiv u takvim situacijama i da porazgovara sa svojim djetetom, jer popuštanjem dijete uči da silom može dobiti ono što želi. Dijete mnogo vremena provodi u školi, pa školski faktori imaju velikog uticaja na dijete. U školi se dijete treba osjećati prihvaćenim, treba da bude pod nadzorom i da uči lijepa ponašanja od svojih nastavnika. Nastavnici igraju veliku ulogu, pa je stoga bitan stav nastavnika prema nasilništvu i znanje nastavnika kako da reagira na nasilnička ponašanja. Potrebno je da škola obrazuje svoje nastavnike i da sprovodi programe intervencije i prevencije o nasilju.

Osobine djece koja su žrtve nasilja

Nasilnici pronalaze žrtve koje su zbog nečega ranjive ili odskaču od druge djece (boja kože, način hoda, ime, veličina, religija, naočale, obitelj, način odijevanja...). Često su to tiha, mirna, pasivna, anksiozna, nesigurna i oprezna djeca niskog samopouzdanja. Imaju malo prijatelja koji ponekad i stanu u njihovu obranu. Vrlo su povezani s roditeljima koji se često (ali ne uvijek) može opisati kao prezaštitničke (Kandare Šoljaga, 2008).

Najčešće je žrtva:

- novo dijete u razredu
- nadareno dijete
- mirno i ljubazno dijete koje ima dobar odnos s učiteljem
- dijete nižeg socijalno-ekonomskog statusa
- dijete iz druge etničke skupine
- hendikepirano dijete
- dijete razvedenih roditelja
- dijete žrtva obiteljskog nasilja (Kandare Šoljaga, 2008).

Dijete nad kojim se vrši nasilje od strane svojih vršnjaka ima mnogo emocionalnih poteškoća koje se mogu pokazivati različitim znakovima kao što su poremećaji sna, noćna mora, zabrinutost, prestrašenost, žalost, usamljenost, smetnje apetita, slabiji školski uspjeh, razmišljanja o samoubistvu ili čak pokušaj samoubistva (Tomić i sur. 2005).

Žrtve nasilničkog ponašanja:

- boje se ići u školu i iz nje;
- mijenjaju uobičajeni put do škole;
- mole roditelje da ih voze u školu; odbijaju ići u školu;
- „bolesni“ su ujutro prije škole, imaju glavobolje ili bolove u trbuhu;
- pogoršava im se školski uspjeh;
- dolaze kući s potrganom odjećom i oštećenim školskim knjigama;
- dolaze kući izgledniji (uzet im je novac);
- postanu povučeni, niskog samopouzdanja; postanu anksiozni, napeti, prestanu jesti; prijete samoubojstvom ili ga pokušaju;
- zaspu plačući, imaju noćneme;

- sve češće pitaju za novac ili počnu krasti (da daju nasilniku);
- odbijaju govoriti o tome što nije u redu i sl. (Kandare Šoljaga, 2008)

Dakle, iz svega navedenog možemo zaključiti da djeca koja su žrtve nasilja su djeca koja se ističu od druge djece, bilo to po pojedinim karakteristikama, ponašanjima, ekonomskom statusu, ili po bilo kojoj drugoj osnovi. Bitno je da učitelji i nastavnici prepoznaju da je dijete etiketirano, drugačije, ili stavljeno na marginu društva. Prepoznavanje je prvi korak u preveniranju nasilja među vršnjacima. Ukoliko roditelji, nastavnici ili bilo koja druga osoba koja surađuje sa djetetom ne prepozna karakteristike na osnovu kojih dijete može biti žrtva, onda će nasilje prepoznati kod žrtve po navedenim znakovima, kao što je pogoršavanje školskog uspjeha, strah da ide u školu, povučenost, modrice, često plakanje i slično. Ponekad žrtva iz straha da se njegov položaj još više ne pogorša vješto skriva ove znakove. To žrtve rade jer misle da ukoliko budu ignorirale nasilnika da će on prestati sa nasiljem. Nije rješenje skrivati, jer nasilnik može da ostane nasilnik cijeli život, a da ga nikad niko ne opomene, ne nauči prikladnijem ponašanju.

Skrivanje nije dobro ni za žrtvu, ni za nasilnika. Žrtva će imati mnogo negativnih posljedica, uvijek će strahovati, osjećat će se usamljeno, dok će nasilnik učiti nasilnička ponašanja kao ispravna, jer dobija ono što želi.

Vršnjačko nasilje i iskustvo nasilja u obitelji

Obitelj počinitelja vršnjačkog nasilja često je velik izvor rizika za njihovu dobrobit. Podaci istraživanja govore kako su roditelji često hostilni, odbacujući i ravnodušni prema svojoj djeci, skloni fizičkom i psihičkom kažnjavanju djeteta, nakon čega nerijetko slijedi dug period ignoriranja djeteta (Baldry, 2003). Istraživanje Mauer (2011) na učenicima viših razreda osnovne škole pokazalo je da je povezanost počinjenja vršnjačkog nasilja i izloženosti zlostavljanju u obitelji čak 0,74 dok Cohen, Brook, Cohen, Velez i Garcia (1990) navode kako je iskustvo tjelesnog kažnjavanja najsnažniji prediktor agresivnosti u adolescentskoj dobi. Također, djeca koja su počinitelji vršnjačkog nasilja često svjedoče sukobima roditelja i manjoj povezanosti među njima (Baldry, 2003). U kanadskom se nacionalnom istraživanju pokazalo da će djeca koja svjedoče nasilju među roditeljima tri puta više biti skloni izraziti fizičku i psihičku agresiju u školi, a dva puta više biti uključeni u indirektno agresivno ponašanje (Dauvergne i Johnson, 2001).

Žrtve vršnjačkog nasilja često su već u obitelji doživjele zlostavljanje. Baldry (2003) navodi kako djeca izložena obiteljskom nasilju, ako se sami ne počnu nasilno ponašati, često ponovno postaju žrtve, ovaj put nasilja u školi. Također se, nasilje među roditeljima pokazalo kao značajni prediktor vršnjačkog nasilja i viktimizacije od strane vršnjaka, bez obzira na dob, spol i roditeljsko zlostavljanje djeteta (Baldry, 2003). Roditelji žrtvi često su previše zaštitnički, izbjegavaju konflikte i ne uspjevaju djecu naučiti odgovarajućim vještinama rješavanja problema (Smokowski i Holland-Kopasz, 2005). Očekivano, i nasilnici-žrtve često dolaze iz rizičnih obitelji, pri čemu oni roditelje opisuju kao nekonzistentne (prezaštićujuće i zanemarujuće) te ponekad nasilne (Bowers, Smith i Binney, 1994).

III Metodologija istraživanja

Predmet istraživanja

Jedan od aktualnijih problema s kojim se danas sve više susrećemo jeste problem vršnjačkog nasilja. Prema Olweusu, učenik je zlostavljan ili viktimiziran kada su ona ili on opetovano i trajno izloženi negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika (Olweus, 1998).

Svjedoci smo da je međuvršnjačko nasilje zastupljeno u osnovnim školama i u stalnom je porastu. Pod međuvršnjačkim nasiljem podrazumijevamo događanja u širem okviru škole u kojim pojedini učenici ili, još češće, grupa učenika, izvodi trajno nasilje nad svojim vršnjakom ili mlađim djetetom kojim se tom djetetu-žrtvi nasilja nanose povrede ili pričinjava bol i neprijatnost (Tomić i sur. 2005).

Polaskom u školu učenici razvijaju prva prava prijateljstva. U prijateljskim vezama koje podrazumijevaju dijadni odnos, prisutno je pomaganje, dijeljenje te drugi oblici prosocijalnog ponašanja. Vrijeme provedeno s prijateljem u zajedničkoj aktivnosti popraćeno je zadovoljstvom i užitkom što je temeljna karakteristika prijateljske veze. Da bi dvoje učenika razvilo prijateljsku vezu, moraju se svidjeti jedno drugome (Klarin, 2006).

Međutim, nisu svi odnosi između vršnjaka pozitivni i prožeti prijateljstvom. U školama je sve zastupljenije međuvršnjačko nasilje koje podrazumijeva različite oblike, odnosno vrste. Postoji mnogo klasifikacija oblika nasilja među djecom. Vrlo je važno poznavati oblike nasilja i karakteristike svakog oblika, kako bismo prepoznali o kojem se nasilju radi i kako bismo znali kako najadekvatnije pomoći djetetu.

Oblici nasilja koji su predmet ovog istraživanja su: fizičko nasilje, verbalno ili emocionalno nasilje, ekonomska manipulacija i socijalno nasilje.

Cilj istraživanja

Cilj ovog rada je istražiti pojavu međuvršnjačkog nasilja u osnovnim školama i njegove oblike.

Zadaci istraživanja

1. Ispitati zastupljenost vršnjačkog nasilja u osnovnim školama
2. Istražiti oblike međuvršnjačkog nasilja koji se pojavljuju u školama
3. Ispitati gdje se međuvršnjačko nasilje najčešće dešava
4. Ispitati ko češće doživljava nasilje obzirom na spol učenika
5. Ispitati zastupljenost prijave nasilja učenika nastavniku ili drugoj stručnoj osobi u školi

Hipoteze

Glavna hipoteza: Međuvršnjačko nasilje je zastupljeno o osnovnim školama

Pothipoteze:

- Učenici i nastavnici smatraju da je međuvršnjačko nasilje zastupljeno u osnovnim školama
- Verbalno nasilje je najzastupljeniji oblik međuvršnjačkog nasilja u osnovnim školama
- Nasilje se najčešće dešava u učionici škole
- Djevojčice češće trpe nasilje u odnosu na dječake
- Učenici ne prijavljuju nasilje nastavnicima i drugom osoblju škole

Metoda istraživanja

Metode koje ćemo koristiti u ovom radu su metoda teorijske analize, deskriptivna metoda i komparativna metoda.

Metoda teorijske analize podrazumijeva korištenje pedagoško – psihološke literature, priručnika, udžbenika, nastavnih planova i programa, stručnih i naučnih radova, enciklopedija i sl., te omogućava da se nakon proučavanja izvora, prikupljenih činjenica i analiziranih veza i odnosa, proučavanja predmeta i pojava dođe do novih rješenja i naučnih zaključaka (Mužić, 1999). Metodom teorijske analize cilj je prikupiti što više izvora koji govore o predmetu rada, odnosno o međuvršnjačkom nasilju. Na taj način dobit ćemo širi uvid u problematiku, te dovesti u vezu sve podatke. Analiziranje podataka iz više izvora nam omogućava da lakše dođemo do određenih zaključaka, zaokružimo jednu cjelinu i pronađemo odgovore na pitanja ovog istraživačkog rada.

Deskriptivna metoda u istraživanju odgoja i obrazovanja predstavlja skup znanstveno istraživačkih postupaka s kojim se opisuju pojave u odgoju i obrazovanju, tj. ispituje se stanje, a time i njihove osobine, a bez obzira na njihove uzorke (Mužić, 1999). Deskriptivna metoda će biti korištena kako bi se opisali oblici međuvršnjačkog nasilja.

Komparativna metoda je postupak uspoređivanja istih ili srodnih pojava, činjenica, procesa i odnosa, odnosno utvrđivanje njihove sličnosti i razlike u intenzitetu i ponašanju. Omogućuje istraživačima da dođu do novih zaključaka koji obogaćuju spoznaju (Mužić, 1999). Ovu metodu ćemo koristiti kako bismo rezultate ankete učenika komparirali s rezultatima ankete za nastavnike.

Tehnika istraživanja

- Anketiranje (mjerni instrument je anketa koja se nalazi u prilogu)

Anketiranje je postupak u kojem anketirani pismeno odgovara na pitanja koja se odnose na činjenice koje su im poznate ili na pitanja u svezi s njihovim osobnim mišljenjem. (Mužić, 1999).

Uzorak

Uzorak ovog istraživanja su učenici devetih razreda Prve osnovne škole i Šeste osnovne škole i nastavnici koji predaju devetim razredima istih škola. Ukupno je učestvovalo 110 učenika, od toga 58 učenika Prve osnovne škole i 52 učenika Šeste osnovne škole. Ukupan broj djevojčica je 52, dok je dječaka 58. Nastavnika je učestvovalo ukupno 28, od toga 17 iz Prve osnovne škole i 11 iz Šeste osnovne škole. Nastavnika je učestvovalo 11, a nastavnica 17.

Tabela br. 2: *Uzorak istraživanja po školama i spolu*

Naziv škole	Učenici		UKUPNO	Nastavnici		UKUPNO
	M	Ž		M	Ž	
Prva osnovna škola	26	32	58	5	12	17
Šesta osnovna škola	26	26	52	6	5	11
UKUPNO	52	58	110	11	17	28

IV Analiza i interpretacija rezultata istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati zastupljenost međuvršnjačkog nasilja u osnovnim školama. Da bismo ostvarili ovaj cilj koristili smo anketu koju smo sproveli u dvije osnovne škole. Anketa se sastoji od 28 tvrdnji, a koristili smo Likertovu petostepenu skalu (1-Nikad, 2-Rijetko, 3-Ponekad, 4-Često, 5-Uvijek). Na anketu su odgovarali učenici devetih razreda i nastavnici koji podučavaju devete razrede. Ispitanici su imali zadatak da odrede u kojoj mjeri se slažu sa navedenim tvrdnjama. Tvrdnje su grupirane u sedam kategorija, a svaka kategorija ispitivala je postavljene zadatke istraživanja. U prvoj kategoriji su postavljene tvrdnje kojima se ispitivala zastupljenost fizičkog nasilja, druga kategorija je ispitivala zastupljenost verbalnog nasilja, treća kategorija tvrdnji je ispitivala zastupljenost socijalnog nasilja. Četvrta kategorija ispitivala je zastupljenost ekonomske manipulacije u školama, dok je peta ispitivala ko više trpi nasilje kada je u pitanju spol učenika. Šestom kategorijom se nastojalo otkriti gdje se nasilje najčešće događa i sedmom da li učenici prijavljuju nasilje nastavnicima i drugom osoblju škole.

Zastupljenost različitih oblika međuvršnjačkog nasilja u osnovnim školama

Fizičko nasilje

Tabela br. 3: Prikaz rezultata odgovora učenika o zastupljenosti fizičkog nasilja u osnovnim školama

TVRDNJA	Nikad %	Rijetko %	Ponekad %	Često %	Uvijek %
Drugi me udaraju ili guraju	72,73	12,73	11,82	2,73	0,00
Neki vršnjaci su me pretukli	97,27	0,00	0,91	0,91	0,91
Drugi me čupaju za kosu	91,82	6,36	1,82	0,00	0,00
Drugi me pljuju	98,18	1,82	0,00	0,00	0,00
Drugi me štipaju	87,27	5,45	4,55	2,73	0,00

Iz tabele je vidljivo da učenici u većini slučajeva (čak 72,73 %) nisu doživjeli nikad nijedan od ponuđenih oblika fizičkog nasilja. Udaranje ili guranje je doživjelo 12,73% učenika ukupnog uzorka, ali vrlo rijetko, što znači da učenici ovaj oblik fizičkog nasilja ne doživljavaju često, pa s toga možemo zaključiti da to nije zlostavljanje. Učenici su na istu tvrdnju odgovorili da ih ponekad drugi udaraju 11,82%, dok je 2,73% njih odgovorilo da ih često neko drugi udara. Postotak je mali, pa ne možemo zaključiti da učenici trpe udarce ili guranje.

Rezultati učenika na tvrdnju o tome da su ih drugi drugari pretukli pokazuju da je 0,91 % učenika jako pretučeno ponekad, često i uvijek, dok je čak 97,27% njih odgovorilo da nikad nisu doživjeli da ih neko pretuče.

Na tvrdnju da li ih drugi drugari čupaju za kosu su odgovorili da nikada nisu doživjeli ovaj vid nasilja, tačnije 91,82% učenika je dalo ovaj odgovor.

Pozitivan je rezultat odgovora učenika na tvrdnju o pljuvanju jedni drugih, čak 98,18% učenika je odgovorilo da nikada to nisu doživjeli, a samo 1,82% su dali odgovor rijetko.

Štipanje je već zastupljenije u odnosu na prethodnu tvrdnju, ali je 87,27% učenika odgovorilo da nisu doživjeli štipanje, pa možemo zaključiti da većina negira ovu tvrdnju. Mali postotak od 2,73% je odgovorilo da često doživljavaju štipanje, pa možemo zaključiti da je štipanje prisutno, ali u malim mjerama.

Tabela br. 4: Prikaz rezultata odgovora nastavnika o zastupljenosti fizičkog nasilja u osnovnim školama

TVRDNJA	Nikad %	Rijetko %	Ponekad %	Često %	Uvijek %
Učenici udaraju ili guraju jedni druge	0,00	10,71	42,86	46,43	0,00
Učenici ozljeđuju jedni druge	3,57	39,29	46,43	10,71	0,00
Učenici čupaju za kosu jedni druge	17,86	53,57	28,57	0,00	0,00
Učenici pljuju jedni druge	25,00	46,43	28,57	0,00	0,00
Učenici štipaju jedni druge	17,86	57,14	17,86	7,14	0,00

Rezultati predstavljeni u tabeli su odgovori nastavnika na postavljene tvrdnje. Ovi rezultati se znatno razlikuju od rezultata učenika. Nastavnici su primjetili da se učenici često udaraju ili guraju, čak 46,43% nastavnika je dalo odgovor da je to česta pojava između učenika, dok je 42,86% nastavnika odgovorilo da se ova pojava dešava ponekad, a njih 10,71% je reklo da se učenici rijetko udaraju. Nijedan nastavnik nije odabrao odgovor nikad, a više od 80% njih je odgovorilo da se udaranje između učenika dešava ponekad ili često.

Na osnovu ovih podataka možemo zaključiti da su nastavnici primjetili da je ovo česta pojava između učenika.

Kada je u pitanju tvrdnja o ozljeđivanju između učenika, odgovorili su sa 3,57% da se to nikad ne dešava, 39,29% da se rijetko dešava, a čak 46,43% da se dešava ponekad, dok je njih 10,71% odgovorilo da se ozljeđivanja dešava često. Nijedan nastavnik na ovu tvrdnju nije odgovorio da se uvijek dešava.

Čupanje za kosu po odgovorima nastavnika je zastupljeno ponekad, a 28,57% nastavnika odgovara da se čupanje dešava ponekad. Pozitivan je odgovor nastavnika koji su odgovorili sa 17,86% da se čupanje ne dešava nikako između učenika. Pljuvanje između učenika su ocjenili sa 25% da se nikad ne dešava, što je svakako pozitivno, ali 28,57% nastavnika odgovara da se pljuvanje dešava ponekad. Štipanje između učenika je češće zastupljeno. Ukupno 7,14% nastavnika je odgovorilo da se često učenici štipaju, a 57,14% da se štipanje dešava rijetko.

Dakle, ako uporedimo odgovore učenika i nastavnika možemo zaključiti da nastavnici smatraju da je fizičko nasilje mnogo zastupljenije u odnosu na odgovore koje su dali učenici. Možemo pretpostaviti da možda učenici nisu odvoljno informisani o fizičkom slozstavljanju i šta sve fizičko zlostavljanje podrazumijeva. Nastavnici su dali mnogo realnije rezultate u odnosu na učenike.

Verbalno nasilje

Tabela br. 5: Prikaz rezultata odgovora učenika o zastupljenosti verbalnog nasilja u osnovnim školama

TVRDNJA	Nikad %	Rijetko %	Ponekad %	Često %	Uvijek %
Drugi mi govore ružne riječi	35,45	39,09	16,36	8,18	0,91
Djeca mi prijete	84,55	10,00	4,55	0,91	0,00
Neki vršnjaci me nazivaju pogrđnim imenima	63,64	20,00	10,91	4,55	0,91
Vršnjaci me ucjenjuju	90,00	8,18	1,82	0,00	0,00
Drugi me ismijavaju	71,82	22,73	3,64	0,91	0,91

Verbalno je nasilje zastupljenije u odnosu na fizičko nasilje što zaključujemo po odgovorima učenika na pet ponuđenih tvrdnji. Zanimalo nas je koliko učenici jedni drugima govore ružne riječi, a učenici su odgovorili da nikad nisu čuli da im neko kaže ružne riječi (35,45% učenika). Dakle najveći broj učenika je negirao ovu tvrdnju, ali postoji 8,18% učenika koju su čuli ružne riječi upućene njima, dok 0,91% učenika uvijek doživljava ovo neprijatno obraćanje.

Na tvrdnju da li učenici doživljavaju da ih neko naziva pogrđnim imenima dobili smo rezultat da 63,64% učenika nikad nije doživio da ga nazivaju pogrđnim imenima, 20% rijetko, 10,91% ponekad, 4,55% često, dok je 0,91% učenika odgovorilo uvijek. Možemo zaključiti da učenici ipak doživljavaju da ih neko naziva pogrđnim imenima, ali u maloj mjeri. Rezultati tvrdnje o ucjenivanju su zadovoljavajući i odgovori učenika pokazuju da nisu nikad doživjeli ucjenivanje, njih čak 90% učenika. Ismijavanje su pojedini učenici doživjeli, ali njih 71,82% nikad nije doživjelo ismijavanje, 22,73% je doživjelo rijetko ismijavanje, 3,64% ponekad, a po 0,91% učenika je doživjelo često ili uvijek ismijavanje.

Tabela br. 6: Prikaz rezultata nastavnika o zastupljenost verbalnog nasilja u osnovnim školama

TVRDNJA	Nikad %	Rijetko %	Ponekad %	Često %	Uvijek %
Učenici govore ružne riječi jedni drugima	0,00	3,57	60,71	35,71	0,00
Učenici prijete jedni drugima	0,00	25,00	64,29	10,71	0,00
Učenici nazivaju druge učenike pogrđnim imenima	0,00	21,43	53,57	25,00	0,00
Učenici ucjenjuju druge učenike	7,14	39,29	46,43	7,14	0,00
Učenici ismijavaju jedni druge	3,57	10,71	50,00	35,71	0,00

Rezultati učenika i nastavnika se razlikuju i kada je u pitanju verbalno nasilje između učenika. Na tvrdnju govore li učenici ružne riječi jedni drugima, nastavnici su odgovorili sa čak 60,71% da se ružne riječi govore ponekad, dok je 35,71% nastavnika odgovorilo da se to događa često. Nastavnici su, također primjetili da učenici prijete jedni drugima.

Rezultati pokazuju da 64,29% nastavnika tvrdi da ponekad učenici prijete jedni drugima, do 10,71% nastavnika odgovara da se prijetnje često dešavaju, a 25% njih smatraju da se to događa rijetko.

Na tvrdnju da li učenici nazivaju jedni druge pogrđnim imenima odgovorili su da se to događa ponekad. Najveći broj nastavnika je odgovorio ponekad, ali 25% nastavnika je odgovorilo i da se to dešava često, što nije za pohvalu.

Ucjenivanje između učenika je rjeđa pojava u školama, 39,29% nastavnika primjećuje da se ucjenivanje dešava rijetko, 46,43% da se ucjenivanje da se dešava ponekad, a 7,14% da se dešava često.

Ismijavanje učenika je od svih postavljenih tvrdnji najzastupljenije, 50% nastavnika smatra da učenici ponekad ismijavaju jedni druge, a čak 35,71% da se to često dešava. Ismijavanje između učenika je česta pojava, koja utiče na samopouzdanje učenika i njegov status u razredu.

Vidljivo je iz prikazanih rezultata da nastavnici smatraju da je zastupljeno verbalno nasilje između učenika čemu svakako treba posvetiti više pažnje u školama. Za razliku od nastavnika, učenici smatraju da verbalno nasilje nije zastupljeno, što uopšte nije za očekivati. Smatramo da na tvrdnju o ružnim riječima učenici nisu bili sasvim objektivni. Ružna riječ ne mora biti samo psovka, naprimjer. To može biti bilo koja riječ koja će nas lično uvrijediti, u ovom slučaju samog učenika.

Socijalno nasilje

Tabela br. 7: Prikaz rezultata odgovora učenika o zastupljenosti socijalnog nasilja u osnovnim školama

TVRDNJA	Nikad %	Rijetko %	Ponekad %	Često %	Uvijek %
Drugi me isključuju iz igre na sportu ili velikom odmoru	89,09	8,18	2,73	0,00	0,00
Drugi nagovaraju druge učenike da se ne druže sa mnom	83,64	11,82	0,91	0,91	2,73
Primjetio/la sam da neki vršnjaci odbijaju raditi u grupi sa mnom	87,27	8,18	2,73	1,82	0,00
Moji vršnjaci izmišljaju laži o meni	57,27	22,73	11,82	3,64	4,55
Vršnjaci me zadirkuju ukoliko nešto pogriješim	60,91	27,27	8,18	0,91	2,73

Posmatrajući rezultate iz prethodne tabele, vidimo da učenici izjavljuju da se socijalno nasilje u školama dešava ponekad. Na tvrdnju o tome da li ih drugi isključuju iz igre 89,09% učenika je odgovorilo da ih se nikad ne isključuju iz igre, rijetko 8,18%, ponekad 2,73%, dok nijedan učenik nije dao odgovor da mu se to dešava često i uvijek. Rezultati odgovora učenika o tome da li njihovi vršnjaci nagovaraju druge vršnjake da se ne druže s njima pokazuju veću zastupljenost socijalnog nasilja među djecom. Neki učenici, tačnije njih 2,73%, uvijek doživljavaju ovaj vid socijalnog nasilja, dok većina učenika odgovara da nikad to nisu doživjeli (83,64%). Učenici, njih 87,27% nikada nisu primjetili da neki vršnjaci odbijaju raditi s njima, 8,18% je primjetilo da ih učenici rijetko odbijaju, 2,73% ponekad i 1,82% često budu odbijeni od strane drugih učenika. Nijedan učenik nije doživio da mu se odbijanja dešavaju uvijek.

Kada je u pitanju zastupljenost izmišljanja laži, procenti su nešto veći na skali ponekad, uvijek i često. Ipak, više od pola učenika odgovaraju da nikad drugi ne izmišljaju laži o njima, 22,73% učenika su dali odgovor rijetko, a čak 11,82% učenika su dali odgovor ponekad, dok je 3,64 % učenika laži o sebi doživjelo jako često, a njih 4,55% uvijek. Ako ponovimo navedenu definiciju međuvršnjačkog nasilja: „podrazumijevamo događanja u širem okviru škole u kojim pojedini učenici ili, još češće, grupa učenika, izvodi trajno nasilje nad svojim vršnjakom ili mlađim djetetom kojim se tom djetetu-žrtvi nasilja nanose **povrede ili pričinjava bol i neprijatnost** (Tomić i sur. 2005.). U ovoj definiciji bitan je momenat „trajno nasilje“ što podrazumijeva opetovano nasilje nad nekim, odnosno ponavljanje. Kada učenik „ponekad“ doživi neki oblik povrede, boli ili neprijatnosti znači da doživljava nasilje koje se ponekad ponavlja. Zbog toga skalu procjene, odnosno odgovore učenika ponekad, često i uvijek uzimamo kao odgovore koji nam pokazuju zastupljenost međuvršnjačkog nasilja. Ukupno 20% učenika je na tvrdnju o tome da li drugi izmišljaju laži o njima odgovorilo sa ponekad, često i uvijek. Stoga možemo zaključiti da je ovaj vid socijalnog nasilja među djecom ipak zastupljen. Zadirivanje je nešto manje procentualno zastupljeno, ali rezultati pokazuju da učenici, njih 2,73% uvijek doživljava zadirivanje od strane svojih vršnjaka, 0,91% često, a 8,18% ponekad.

Tabela br. 8: Prikaz rezultata odgovora nastavnika o zastupljenosti socijalnog nasilja u osnovnim školama

TVRDNJA	Nikad %	Rijetko %	Ponekad %	Često %	Uvijek %
Učenici isključuju iz igre pojedine učenike na sportu	3,57	21,43	60,71	14,29	0,00
Učenici nagovaraju druge učenike da se ne druže sa pojedinim učenicima	0,00	28,57	53,57	14,29	3,57
Učenici odbijaju raditi u grupi sa pojedinim učenicima	10,71	28,57	50,00	10,71	0,00
Učenici izmišljaju laži o drugim učenicima	0,00	39,29	42,86	17,86	0,00
Učenici zadirkuju jedni druge ukoliko neko pogrješi	3,57	25,00	42,86	28,57	0,00

Rezultati prethodne dvije tabele (Tabela br.7 i 8) učenika i nastavnika se razlikuju u velikoj mjeri. Zaključili smo da učenici smatraju da se od navedenih tvrdnji najviše ističe tvrdnja o lažima među učenicima, nastavnici najviše ističu isključivanje iz igre pojedinih učenika i nagovaranje učenika da se ne druže s nekim. Nastavnici su na tvrdnju o isključivanju učenika odgovorili sa 60,71% da se to dešava ponekad, a 14,29% često. Primjetili su da je to zastupljeno u školama među djecom za vrijeme igranja sporta ili na velikom odmoru.

Većina rezultata je grupirana na skali ponekad i često, pa možemo zaključiti da je ovaj vid socijalnog nasilja među djecom zastupljen.

Kada je u pitanju nagovaranje učenika da se ne druže sa pojedinim učenicima, rezultati pokazuju zastupljenost i ovog vida socijalnog nasilja. Nastavnici, njih 53,57%, primjećuju da se ovo dešava ponekad, 14,29% da se dešava često, a 3,57% uvijek, što je više od 60% odgovora na skali ponekad, često i uvijek.

Odbijanje između učenika je, također, zastupljeno kako ističu nastavnici. Učenici odbijaju raditi sa pojedinim učenikom ponekad i često. Nastavnici, njih 50%, odgovaraju na ovu tvrdnju sa ponekad, a 10,71% sa često što pokazuje da je ovaj vid socijalnog nasilja zastupljen među učenicima.

Na tvrdnju o lažima među učenicima, nastavnici smatraju da je ovo česta pojava, njih 17,86%, dok 39,29% nastavnika primjećuje da se ovo rijetko dešava. Rezultati su i za ovu tvrdnju grupirani na skali ponekad i često više od 60%, pa zaključujemo da nastavnici smatraju da su laži među učenicima zastupljene.

Zadirkivanje između učenika je, također zastupljeno. Nastavnici, njih 42,86%, ističu da se zadirkivanje između učenika dešava ponekad, a 28,57% često, što je pokazatelj da je i ova pojava prisutna.

Ekonomska manipulacija

Tabela br. 9: *Prikaz rezultata odgovora učenika o zastupljenost ekonomske manipulacije u osnovnim školama*

TVRDNJA	Nikad %	Rijetko %	Ponekad %	Često %	Uvijek %
Drugi uništavaju moje stvari	83,64	11,82	1,82	0,91	1,82
Dešava mi se da neki vršnjaci silom uzimaju novac od mene	96,36	1,82	0,00	0,00	1,82
Drugi uzimaju stvari bez pitanja od mene	61,82	24,55	6,36	1,82	5,45
Drugi traže od mene da im kupujem slatkiše, užinu i sl.	87,27	6,36	2,73	0,91	2,73
Drugi me nagovaraju da uzimam tuđe stvari ili novac	95,45	2,73	0,00	0,00	1,82

Ekonomska manipulacija u osnovnim školama je zastupljena u školama, ali u malim mjerama, što je vidljivo iz Tabele br.9. Učenici na tvrdnju o uništavanju njihovih stvari odgovaraju sa 86,64% da im se to nikad ne dešava, što je pozitivan pokazatelj da ovaj vid ekonomske manipulacije nije zastupljen među djecom. Ipak, postoje učenici, tačnije njih 1,82%, koji uvijek doživljavaju da im drugi uništavaju stvari, njih 0,91% da im se to često događa i 1,82% da im se to događa ponekad. Kao što smo već naveli, uništavanje stvari je u školama zastupljeno, ali u maloj mjeri.

Uzimanje novca silom nije zastupljeno sudeći po odgovorima učenika. Čak 96,36% učenika odgovara sa nikad na ovaj vid ekonomske manipulacije, ali 1,82% učenika ovo doživljava uvijek. Znači, postoji par učenika u cijelom uzorku koji doživljavaju ovaj vid ekonomske manipulacije i to uvijek.

Uzimanje stvari bez pitanja je zastupljen među djecom, 5,45% učenika odgovara da mu se ovo uvijek dešava, 1,82% da mu se dešava često i 6,36% da mu se dešava ponekad. Ipak, veći broj učenika, njih 61,82% ovo nisu nikad doživjeli, a 24,55% rijetko.

Na tvrdnju da li drugi drugi učenici traže od učenika da im se kupuju slatkiši odgovorili su sa ponekad 2,73%, 0,91% često i 2,73% uvijek. Na ovaj način se vrši ekonomska manipulacija nad vršnjacima, jer se otuđuje njihov novac za svoje potrebe i želje, u ovom slučaju slatkiše. I ovaj vid je zastupljen u maloj mjeri, ali svaki i najmanji procenat na skali ponekad, često i uvijek je pokazatelj prisutnosti nasilja.

Učenici ne nagovaraju jedni druge da uzimaju tuđe stvari, 95,45% učenika ovo nikad nije doživjelo, a 1,82% ovo doživljava uvijek. Dakle, postoji mali procenat učenika koji trpi ovaj vid ekonomske manipulacije.

Tabela br. 10: Prikaz rezultata odgovora nastavnika o zastupljenost ekonomske manipulacije u osnovnim školama

TVRDNJA	Nikad %	Rijetko %	Ponekad %	Često %	Uvijek %
Učenici uništavaju tuđe stvari	0,00	64,29	28,57	7,14	0,00
Učenici silom uzimaju novac od drugih učenika	35,71	53,57	3,57	7,14	0,00
Učenici uzimaju stvari bez pitanja od drugih učenika	0,00	64,29	21,43	14,29	0,00
Učenici traže od drugih učenika da im se kupuju slatkiši, užine i sl.	17,86	67,86	10,71	3,57	0,00
Učenici nagovaraju jedni druge da uzimaju tuđe stvari ili novac	42,86	46,43	7,14	3,57	0,00

Rezultati učenika i nastavnika se i ovaj put razlikuju, nastavnici u većoj mjeri daju odgovore na skali ponekad i često. Uništavanje tuđih stvari je pojava koja je po mišljenju nastavnika česta. Nastavnici, njih 7,14% ističe da se to često dešava, 28,57% ponekad, a 64,29% rijetko. Iako je većina nastavnika dala odgovor rijetko, ipak njih preko 35% misli da se uništavanje tuđih stvari dešava ponekad i često u školama među djecom. Odgovori nastavnika na tvrdnju o uzimanje silom novca između učenika su pokazali da 35,71% nastavnika smatra da se to ne događa među djecom, 53,57% rijetko, 3,57% ponekad, a 7,14 često. Uzimanje stvari bez pitanja je kod učenika zastupljeno često, tačnije 14,29% nastavnika to ističe. Također, tačnije njih 21,43%, ističe da se to događa ponekad, a 64,29% da se dešava rijetko.

Na tvrdnju o tome da li učenici traže jedni od drugih da im se kupuju slatkiši, odgovorili su sa 17,86% nikad, 67,86% rijetko, 10,71% ponekad, 3,57% često. I za ovu tvrdnju je većina nastavnika izabrala odgovor da je ovo rijetka pojava u školama, ali i dalje postoje nastavnici koji smatraju drugačije.

Nagovaranje između učenika da se uzimaju tuđe stvari je, također, rijetka pojava u školama sudeći po odgovorima nastavnika. Čak 42,86% nastavnika smatra da se to nikad ne dešava, što je pozitivno, 46,43% nastavnika smatra da se ovo dešava rijetko, 7,14% smatra da se dešava ponekad i 3,57% često.

Zastupljenost nasilja po spolu

Tabela br. 11: Prikaz rezultata odgovora učenika o zastupljenosti nasilja u osnovnim školama kada je u pitanju spol učenika

TVRDNJA	Nikad %	Rijetko %	Ponekad %	Često %	Uvijek %
Nasilje se češće vrši nad djevojčicama	55,45	15,45	13,64	4,55	10,91
Nasilje se češće vrši nad dječacima	39,09	20,91	22,73	10,91	6,36

Na prethodnoj tabeli su prikazani rezultati zastupljenosti međuvršnjačkog nasilja u osnovnim školama kada je u pitanju spol učenika. Učenici su odgovorili da se nasilje vrši i nad dječacima i nad djevojčicama. Ipak rezultati su pokazali da učenici, tačnije njih 40% smatra da se nasilje češće vrši nad dječacima. Postavili smo tvrdnju i za dječake i za djevojčice kako bismo uporedili rezultate te dvije tvrdnje. Veći procenat ispitivanih učenika odgovara da se nasilje nad djevojčicama događa uvijek u odnosu na dječake, ali ukupan zbir odgovora na skali ponekad, često i uvijek je mnogo veći za tvrdnju da se nasilje češće događa dječacima. Prvotna istraživanja 70-ih godina 20. stoljeća fokusirala su se na fizičko nasilje među djecom, te su u tom svjetlu dječaci uvijek bili predmet većeg interesa.

Djevojčice su bile isključene iz istraživanja jer se njihova agresivna ponašanja nisu uklapala u tradicionalni pogled na vršnjačko nasilje u vidu direktnog fizičkog nasilja koje se uglavnom povezuje s dječacima (Pripić, 2006).

Tabela br. 12: Prikaz rezultata odgovora nastavnika o zastupljenosti nasilja u osnovnim školama kada je u pitanju spol učenika

TVRDNJA	Nikad %	Rijetko %	Ponekad %	Često %	Uvijek %
Nasilje se češće vrši nad djevojčicama	25,00	39,29	25,00	10,71	0,00
Nasilje se češće vrši nad dječacima	17,86	42,86	21,43	14,29	3,57

Rezultati odgovora učenika i nastavnika se ne razlikuju u velikoj mjeri. Nastanici se slažu s učenicima kada je u pitanju spol učenika. Ističu da se nasilje češće vrši nad dječacima nego nad djevojčicama. Razlog ovome može biti upravo to da su i učenici i nastavnici nasilje sveli samo na fizičko nasilje, koje i jeste zastupljenije među dječacima u odnosu na djevojčice kako kaže Papić. Podaci pokazuju da dječaci „radije“ koriste fizičko nasilje (što je i logično s obzirom na jaču fizičku konstituciju dječaka i njihovu spremnost da snagom preuzmu vodeću ulogu u društvu vršnjaka), dok djevojčice koriste verbalne metode agresije, tj. kvalitativno drugačije metode od onih koje koriste mladići (Prpić, 2006).

Mjesto gdje se nasilje dešava

Tabela br. 13: Prikaz rezultata odgovora učenika o mjestu dešavanja međuvršnjačkog nasilja

TVRDNJA	Nikad %	Rijetko %	Ponekad %	Često %	Uvijek %
Nasilje se dešava u učionici škole	42,73	23,64	13,64	13,64	6,36
Nasilje se događa ispred škole	33,64	21,82	20,00	16,36	8,18
Nasilje se događa u toaletu škole	44,55	20,00	12,73	15,45	7,27
Nasilje se vrši na putu od kuće do škole	46,36	19,09	11,82	10,91	11,82

Na tabeli iznad prikazani su rezultati učenika o mjestu dešavanja nasilja. Učenici su istakli da se nasilje najčešće događa ispred škole. Drugi izbor učenika je da se nasilje događa u toaletu škole, treći na putu od kuće do škole i na posljednjem mjestu da se dešava u učionici škole. Više od pola učenika je sva mjesta dešavanja nasilja ocijenilo na skali nikad i rijetko, što pokazuje i potvrđuje njihove prethodne iskaze o vrstama nasilja koje su zastupljeni između vršnjaka. Na prethodnim tabelama smo mogli uvidjeti da učenici nisu žrtve nasilja, odnosno nijednog oblika nasilja u velikoj mjeri, pa su rezultati o mjestu dešavanja međuvršnjačkog nasilja očekivano ovakvi.

Tabela br. 14: *Prikaz rezultata odgovora nastavnika o mjestu dešavanja međuvršnjačkog nasilja*

TVRDNJA	Nikad %	Rijetko %	Ponekad %	Često %	Uvijek %
Nasilje se dešava u učionici škole	3,57	28,57	42,86	25,00	0,00
Nasilje se događa ispred škole	17,86	25,00	50,00	7,14	0,00
Nasilje se događa u toaletu škole	3,57	39,29	39,29	17,86	0,00
Nasilje se vrši na putu od kuće do škole	3,57	28,57	42,86	25,00	0,00

Rezultati nastavnika i učenika se razlikuju. Dok učenici smatraju da se nasilje nikako, nastavnici, njih 25%, ističu da se nasilje najčešće dešava u učionici i na putu od kuće do škole. Njih 42,86% smatra da se to dešava ponekad. Odgovori nastavnika i kada je u pitanju zastupljenost različitih oblika međuvršnjačkog nasilja nam pokazuju da je nasilje zastupljeno u školama, dok to nije slučaj kod rezultata učenikovih odgovora. Nijedan nastavnik nije odgovorio sa uvijek za sva ponuđena mjesta dešavanja, ali smatraju da se nasilje događa i u toaletu škole i ispred škole.

Prijavljivanje međuvršnjačkog nasilja nastavnicima i drugom osoblju škole

Tabela br. 15: Prikaz rezultata odgovora učenika o prijavljivanju međuvršnjačkog nasilja nastavnicima i drugom osoblju škole

TVRDNJA	Nikad	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek
	%	%	%	%	%
Kada vidim da neko maltretira nekoga, prijavim to nastavniku/ci	22,73	10,00	12,73	16,36	38,18
Moji drugari prijavljuju nasilje nastavnicima/cama	25,45	20,91	15,45	7,27	30,91

Na tabeli broj 15 prikazani su rezultati odgovora učenika o prijavljivanju međuvršnjačkog nasilja nastavnicima i drugom osoblju škole. Na tvrdnju da li učenici prijavljuju kada primjete da neko maltretira nekoga su odgovorili sa 38,18% da to rade uvijek, što pokazuje da ipak ukoliko primjete nasilje razgovaraju sa nastavnicima i drugim osobljem o tome. Jako je važno da su nastavnici i drugo osoblje škole upućeni da se međuvršnjačko nasilje događa, a učenici najbolje to primjete, jer su u stalnom kontaktu sa svojim vršnjacima. Nastavnici su na času s učenicima 45 minuta, što je mnogo manje u odnosu na vrijeme koje vršnjaci provode zajedno. Učenici, njih 16,36% često prijavljuju nastavnicima nasilje, 12,73% ponekad, 10% rijetko, a 22,73% nikad. Postotak od 22,73% učenika koji nikad ne prijavljuju nasilje je zabrinjavajući, ali može značiti da učenici ne smatraju da imaju išta prijaviti, s obzirom da smatraju da međuvršnjačko nasilje nije zastupljeno u osnovnim školama u velikoj mjeri. Da li su učenici primjetili da drugi učenici prijavljuju nasilje su odgovorili sa 30,91% uvijek, 7,27% često, 15,45% ponekad, 20,91% rijetko i 25,45% nikad. Mnogo je više učenika koji su primjetili da i drugi učenici prijavljuju nasilje, nego onih koji ne prijavljuju, ali postoji 25,45% učenika koji to nikad ne rade. Opet možemo uzeti u obzir prethodne rezultate koji pokazuju da učenici smatraju da međuvršnjačko nasilje nije zastupljeno u velikoj mjeri.

Tabela br. 16: *Prikaz rezultata odgovora nastavnika o prijavljivanju međuvršnjačkog nasilja od strane učenika nastavnicima i drugom osoblju škole*

TVRDNJA	Nikad	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek
	%	%	%	%	%
Učenici prijavljuju kada primjete nasilje	3,57	25,00	35,71	35,71	0,00
Učenici prijavljuju ukoliko se njima lično dešava nasilje	0,00	21,43	50,00	17,86	10,71

Rezultati učenika i nastavnika se razlikuju kada je u pitanu prijavljivanje nasilja nastavnicima i drugom osoblju škole. Nastavnici ističu da da učenici nikad ne prijavljuju nasilje, tačnije njih 3,57%, njih 25% smatraju da rijetko učenici prijavljuju nasilje, 35,71% ponekad i 35,71% često. Nijedan nastavnik nije odabrao odgovor uvijek, dok su učenici odgovorili na ovu tvrdnju sa 38,18% da uvijek prijavljuju nasilje. Na tvrdnju o tome da li učenici prijavljuju nasilje ukoliko se njima lično dešava, nastavnici su odgovorili sa 21,43% rijetko, 50% ponekad, 17,86% često i 10,71% uvijek. Na osnovu ovih rezultata možemo zaključiti da učenici ne prijavljuju nasilje ukoliko se nekome drugome dešava, ali da prijavljuju nasilje ukoliko se njima lično dešava. Razlog tome može biti strah da ne postanu „tužibabe“ ukoliko govore umjesto nekoga drugog, dok će svoj problem podijeliti sa nastavnicima i drugim osobljem škole, jer je to njihov lični problem koji je potrebno riješiti.

V ZAKLJUČAK

Problem kojim se bavi ovaj istraživački rad jeste međuvršnjačko nasilje u osnovnim školama. Sve češće smo u prilici čuti za nove primjere međuvršnjačkog nasilja u školama. Iako se mnogo radi na prevenciji i pronalaženju adekvatnih metoda i sredstava za njegovo suzbijanje, problem međuvršnjačkog nasilja je sve zastupljeniji. Stoga, ovaj problem zahtijeva veliku pozornost svih društvenih faktora.

Jedan od zadataka ovog istraživanja bio je ispitati zastupljenost međuvršnjačkog nasilja u osnovnim školama i koji oblici su najzastupljeniji. Komparirali smo odgovore učenika i nastavnika i doznali da učenici ne smatraju da je međuvršnjačko nasilje zastupljeno u velikoj mjeri, ali ističu da je socijalno nasilje zastupljenije i izraženije. Nastavnici, također, ističu socijalno nasilje kao najzastupljeniji oblik međuvršnjačkog nasilja, ali oni naglašavaju da je svaki oblik nasilja prisutan u školama među učenicima. Bitno je naglasiti da je broj ispitanih nastavnika mnogo manji u odnosu na učenike, pa je to jedan od razloga zašto su rezultati pokazali neslaganje između učenika i nastavnika. Razlog različitih odgovora može biti i manjak neinformisanosti učenika o oblicima međuvršnjačkog nasilja. Naprimjer, učenici su istakli da verbalno nasilje nije zastupljeno i da im niko ne govori ružne riječi. Možemo pretpostaviti da su učenici možda mislili samo na psovke kada su odgovarali na ovu tvrdnju, jer ružna riječ može biti bilo koja riječ koja učenika u datom momentu vrijeđa i omalovažava.

Hipoteza ovog istraživanja je bila da je verbalno nasilje najzastupljenije, jer ovaj oblik međuvršnjačkog nasilja ne ostavlja „vidne tragove“ i jer učenici nisu ni svjesni koliko verbalnim putem nekoga mogu povrijediti. Zbog toga veliki akcenat stavljamo i na svjesnost prilikom definiranja međuvršnjačkog nasilja. Anketiranjem smo ispitali i gdje se najčešće dešava međuvršnjačko nasilje. Učenici smatraju da se najčešće dešava ispred škole, dok nastavnici smatraju da se nasilje dešava na svim ponuđenim mjestima, ali i oni se slažu da se nasilje dešava ispred škole i na putu od kuće do škole. Od samog početka imamo neslaganja mišljenja između nastavnika i učenika.

Ispitali smo, također, ko češće trpi nasilje i rezultati su pokazali da i učenici i nastavnici smatraju da su dječaci podložniji nasilju. Učenici su odgovorima na ovo pitanje, ipak potvrdili da nasilje postoji u osnovnim školama i pokazali kontradiktornost, s obzirom da su na pitanje da li je nasilje zastupljeno odgovorili da nije. Ispitali smo zastupljenost prijave nasilja od strane učenika nastavnicima ili drugim stručnim osobama. Postavili smo pitanje da li učenici prijavljuju nasilje koje se ne dešava njima lično i nasilje koje se dešava njima lično.

Nastavnici ističu da učenici rijetko prijavljuju nasilje, dok su učenici odgovorili da uvijek prijavljuju nasilje. Opet ističemo da učenici potvrđuju da je nasilje zastupljeno u školi, jer ne mogu prijaviti nasilje nastavnicima ili drugom stručnom osoblju škole ukoliko nasilje ne postoji. Na osnovu ovih odgovora možemo zaključiti da učenici nisu bili dovoljno informisani, objektivni i iskreni prilikom davanja odgovora.

Također, propitali smo nastavnike prijavljuju li učenici ukoliko se njima lično dešava nasilje i rezultati su pokazali da prijavljuju. Na osnovu ovih rezultata možemo zaključiti da učenici ne prijavljuju nasilje ukoliko se nekome drugome dešava, ali da prijavljuju nasilje ukoliko se njima lično dešava. Razlog tome može biti strah da ne postanu „tužibabe“ ukoliko govore umjesto nekoga drugog, dok će svoj problem podijeliti s nastavnicima i drugim osobljem škole, jer je to njihov lični problem koji je potrebno riješiti.

Problem međuvršnjačkog nasilja prisutan je u školama i potrebno je nalaziti kvalitetne metode i sredstva za njegovo suzbijanje. Škola, u saradnji s drugim institucijama, treba da pruži što više informacija o temi međuvršnjačkog nasilja, te da pomaže učenicima u razvoju i jačanju cjelokupne ličnosti, jer će se na taj način problem vršnjačkog nasilja, kao i drugi problemi s kojima se susreću učenici, zasigurno smanjiti. Svaki oblik društveno neprihvatljivog ponašanja može negativno uticati na razvoj ličnosti učenika, bilo da se radi o djeci koja su žrtve nasilja ili djeci nasilnicima, te je stoga potrebno preventivno djelovati i suzbijati ta društveno neprihvatljiva ponašanja.

VI LITERATURA

1. Baldry, A.C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence, *Child Abuse and Neglect*, 27(7), 713-732.
2. Bilić, V. (2012). Značenje nekih aspekata morala i moralnog opravdavanja u razumijevanju nasilja prema vršnjacima u realnom i virtualnom svijetu. *Nova prisutnost* 10 (2012) 3, 459-477.
3. Borg, M.G. (1999). The extent and nature of bullying among primary and secondary schoolchildren. *Educational Research*, 41 (2), 137-153.
4. Botonjić, A. (2018). Vrste nasilja u osnovnoj školi. Univerzitet u Sarajevu. Sarajevo
5. Buljan, G. (2005), Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. Zagreb
6. Cicvarić, R. i Tunić – Cicvarić, J. (2009). Nasilje u školi. Užice: Užički centar za prava djeteta
7. Currie, C., Roberts, C., Morgan A., Smith, R., Settertobulte, W., Samdal, O. & Rasmussen, V. B. (eds.), *Young people's health in context. Health behaviour in schoolaged children (HBSC) study: International report from the 2001/2002 survey.*
8. Craig, W. M. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety and aggression in elementary school children. *Personality and Individual Differences*, 24 (1), 123-130
9. Craig, W. M. & Harel, Y. (2004). Bullying, physical fighting and victimization
10. Ćatić, R. (2003). *Porodična pedagogija*, Zenica
11. Kandare Šogalja, A. (2008). Šta je fizičko zlostavljanje?. Zagreb. Dostupno na: <https://www.centarzdravlja.hr/zdrav-zivot/zdravlje-opcenito/sto-je-to-fizicko-zlostavljanje/> (07.09.2019)
12. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja.* Zagreb:EDUCA
13. Pregrad, J. (2005). Program prevencije vršnjačkog nasilja za sigurno i poticajno okruženje u školama, Ured UNICEF-a za Hrvatsku
14. Prpić, I. (2006). Vršnjačko nasilje među djevojčicama. Stručni članak: https://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=11606&show=clanak (18.05.2019)

15. Rigby, K. (1999). What harm does bullying do? Paper presented at the Children and What harm does bullying do? Crime: Victims and Offenders Conference, Brisbane, 17-18 June 1999
16. Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *Canadian Journal of Psychiatry*, 48 (9), 583-598.
17. Rigby, K. & Slee, P. T. (1991). Bullying among Australian school children: reported behavior and attitudes toward victims. *The Journal of Social Psychology*, 131 (5), The Journal of Social Psychology 615-627.
18. Stigleitner Gotovac, I. (2012). Psihičko zlostavljanje djece. Dostupno na: <http://www.ladylike.hr/kolumna-vise/psihicko-zlostavljanje-djece-78> (07.09.2019)
19. Smith, J. D., Schneider B. H., Smith, P. K. & Ananiadou, K. (2004). The Effectiveness of Whole-School Antibullying Programs: A Synthesis of Evaluation Research. *School Psychology Review, Psychology Review*, 33, 4, 547-560.
20. Šostar, Z. (2010). Nasilje među djecom. Dostupno na: <http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-medu-djecom-2/> (07.09.2019)
21. Tomić, R., Šehović, M., Habibović, Č. (2005). Prisutnost zlostavljanja među djecom i mladima, Tuzla
22. Vasta, R., Haith, M., Miller, S. (1988). Dječija psihologija. Moderna znanost
23. Zloković, J. (2004). Nasilje među vršnjacima – problem obitelji, škole i društva. Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka

VII Prilozi

ANKETA ZA UČENIKE

Dragi učenice/ce,

Sprovodimo istraživanje za potrebe izrade diplomskog rada na Filozofskom fakultetu Odsjeka za pedagogiju. Ova anketa je anonimna, a predviđeno vrijeme za njenu izradu je 20 minuta. Na tvrdnje odgovaraš stavljanjem X na odgovor koji se najviše odnosi na tebe. Rezultati istraživanja će se koristiti prije svega u znanstvene, ali i društvene, pedagoške i praktične svrhe, zbog čega te molimo da pažljivo pročitaš pitanja i ponudiš odgovore koji najbolje izražavaju tvoje mišljenje.

Škola _____ Spol: Ž M

TVRDNJA	Nikad	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek
Drugi mi govore ružne riječi					
Djeca mi prijete					
Nazivaju me pogrđnim imenima					
Ucjenjuju me					
Drugi me udaraju ili guraju					
Drugi su me jako pretukli					
Drugari me čupaju za kosu					
Drugari me pljuju					
Drugi me isključuju iz igre na sportu ili velikom odmoru					
Drugi nagovaraju druge učenike da se ne druže sa mnom					
Neki učenici odbijaju raditi u grupi sa mnom					

Učenci izmišljaju laži o meni					
Učenci uništavaju moje stvari					
Učenci silom uzimaju novac od mene					
Učenci uzimaju stvari bez pitanja od mene					
Učenci traže od mene da im se kupujem slatkiše, užinu i sl.					
Uzimam novac od drugih					
Nasilje se češće vrši nad djevojčicama					
Nasilje se češće vrši nad dječacima					
Nasilje se najčešće dešava u učionici					
Nasilje se najčešće događa ispred škole					
Nasilje se najčešće događa u toaletu škole					
Nasilje se najčešće vrši na putu od kuće do škole					
Kada vidim da neko maltretira nekoga, prijavim to nastavniku/ci					
Moji drugari prijavljuju nasilje nastavnicima/cama					

HVALA!

ANKETA ZA NASTAVNIKE

Poštovani nastavnici/ce,

Pred Vama se nalazi Anketa za nastavnike na temu Međuvršnjačko nasilje u osnovnoj školi. Sprovodimo istraživanje za potrebe izrade diplomskog rada na Filozofskom fakultetu Odsjeka za pedagogiju. Rezultati istraživanja će se koristiti prije svega u znanstvene, ali i društvene, pedagoške i praktične svrhe. Molimo Vas da odgovorite na SVA postavljena pitanja, jer su nam SVI Vaši odgovori VAŽNI. Popunjavanje upitnika je anonimno. Na tvrdnje odgovarate stavljanjem X na odgovor koji se najviše odnosi na Vas.

Škola _____ Spol: Ž M

TVRDNJA	Nikad	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek
Učenici govore ružne riječi jedni drugima					
Učenici prijete jedni drugima					
Učenici nazivaju druge učenike pogrđnim imenima					
Učenici ucjenjuju druge učenike					
Učenici se udaraju ili guraju					
Učenici ozljeđuju jedni druge					
Drugari me čupaju za kosu					
Drugari me pljuju					
Učenici isključuju iz igre pojedine učenike na sportu					
Učenici nagovaraju druge učenike da se ne druže sa pojedinim učenicima					
Učenici odbijaju raditi u grupi sa pojedinim učenicima					
Učenici izmišljaju laži o drugim učenicima					

Učenci uništavaju tuđe stvari					
Učenci silom uzimaju novac od drugih učenika					
Učenci uzimaju stvari bez pitanja od drugih učenika					
Učenci traže od drugih učenika da im se kupuju slatkiši, užine i sl.					
Nasilje se češće vrši nad djevojčicama					
Nasilje se češće vrši nad dječacima					
Nasilje se najčešće dešava u učionici					
Nasilje se najčešće događa ispred škole					
Nasilje se najčešće događa u toaletu škole					
Nasilje se najčešće vrši na putu od kuće do škole					
Učenci prijavljuju kada primjete nasilje					
Učenci prijavljuju ukoliko se njima lično dešava nasilje					

HVALA!